

Mariusz Kowalski

Recenzja litewskiego podręcznika do geografii: Vidmantas Daugirdas, Rytas Šalna, Ričardas Baubinas, Edvardas Baleišis, 2012, *Žemė 9, Geografijos vadovėlis IX klasei*, 1 dalis, 2 dalis, Briedis, Vilnius.

Podręcznik do geografii sygnowany nazwiskami czterech autorów wydany został w roku 2012 przez wydawnictwo *Briedis*. Podręcznik przeznaczony jest do nauczania w klasie 9 i składa się z dwóch tomów. Liczy łącznie 232 strony.

Podręcznik omawia główne zjawiska i procesy środowiska geograficznego. W pierwszej części przedstawiono uwarunkowania geopolityczne Litwy oraz główne elementy środowiska naturalnego. Rozdział 1 (*Lietuvos valstybė*) poświęcony jest zagadnieniom geopolitycznym, rozdział 2 (*Geologija ir paviršius*) dotyczy geologii i ukształtowania powierzchni ziemi, rozdział 3 (*Orai ir klimatas*) przedstawia problematykę pogody i klimatu, rozdział 4 (*Baltijos jūra ir vidaus vandenys*) omawia podstawowe elementy hydrosfery, rozdział 5 (*Dirvožemiai ir organinis pasaulis*) pedosferę i biosferę. W tomie drugim podręcznika omówiono zagadnienia geografii społeczno-ekonomicznej. Na tle zjawisk ogólnoswiatowych przedstawiono główne zjawiska i procesy zachodzące w Litwie. Tom obejmuje cztery rozdziały: rozdział 6 (*Politinė geografija*) poświęcony zagadnieniom geografii politycznej, rozdział 7 (*Pasaulio ir Lietuvos gyventojai*) przedstawiający zjawiska demograficzne, rozdział 8 (*Gyvenvietės*) dotyczy osadnictwa, rozdział 9 (*Kultūrą ir religiją geografija*) omawia zróżnicowanie kulturowe i religijne. W części pierwszej podręcznika treści związane z Polską i Polakami pojawiają się w rozdziale 1, w części drugiej we wszystkich rozdziałach.

W rozdziale pierwszym Polska przedstawiona jest jako kraj demokratyczny należący do Unii Europejskiej i NATO. Jest jednym z czterech sąsiadów Litwy. Oba państwa są częściowo oddzielone przez terytorium (eksklawę) obwodu kaliningradzkiego (str. 13). W kontekście odzyskania przez Litwę niepodległości wspomina się o konieczności podpisania umowy granicznej pomiędzy Litwą a Polską (a także Białorusią, Łotwą i Rosją) (str. 16). Wspomina się również o istnieniu w przeszłości państwa polsko-litewskiego, jego upadku w wyniku rozbiorów oraz włączenia jego większej części do państwa rosyjskiego (str. 17). Autorzy zauważają, że Litwa utraciła część swego terytorium na rzecz Polski w wyniku Unii Lubelskiej. Na ilustracji przedstawiono akt Unii (str. 18). Twórcy podręcznika są także zdania, iż historyczna państwowość litewska upadł w wyniku rozbiorów państwa polsko-litewskiego. Większa część Litwy przypadła Rosji, podczas gdy Zaniemnie (*Užnemunė*) włączone zostało do Prus (str. 18). W tym miejscu można by sugerować wyjaśnienie, że już w 1807 r. (a więc 12 lat po rozbiorach) ten ostatni region stał się częścią Księstwa Warszawskiego, by następnie na 100 lat (1815-1918) wejść w skład Królestwa Polskiego, stanowiącego odrębną prowincję państwa rosyjskiego.

W tym fragmencie podręcznika wspomina się również o umowie 1920 r. z Rosją sowiecką, która gwarantowała Litwie ok. 88 tys. km² obejmujących ziemie zamieszkałe przez ludność litewską, lecz po kilku miesiącach Suwalszczyzna i Wileńszczyzna została zajęta przez wojska polskie. Litwa straciła 40 % swego terytorium a stolica państwa została przeniesiona z Wilna do Kowna (str. 18 i 19). W tym kontekście przydałoby się wyjaśnienie, że na zajętych terenach dominowała ludność związana kulturowo (język, świadomość narodowa) z Polską. Stan ten utrzymuje się w dużym stopniu do dziś (mniejszość polska na

Litwie). Autorzy słusznie natomiast zauważają, że państwo polskie zostało zlikwidowane przez wspólny atak Niemiec i ZSRR, a zajęta przez tych ostatnich Wileńszczyzna została następnie przekazana państwu litewskiemu. Nie wspomina się jednak, że włączenie Wilna do Litwy wynikało z realizacji ustaleń pomiędzy Hitlerem a Stalinem (tzw. pakt Ribbentrop-Mołotow).

Mapa na str. 19 ilustruje kształtowanie się granic odrodzonej Litwy. Granice Litwy uznane przez Rosję, Łotwę i Niemcy są przedstawione za pomocą tej samej sygnatury, co delimitacja proponowana Polsce przez Litwinów (chodzi za pewne o Suwalszczyznę). Z uwagi na odmienny charakter tych delimitacji linie powinny być rozróżnione. Z punktu widzenia litewskiej racji stanu granica pomiędzy Polską a Litwą z lat 1923-1939 nazywana jest linią demarkacyjną i administracyjną. Dla Polski była to jednak granica uznana na forum międzynarodowym. Niemniej fakt włączenia Wileńszczyzny w skład Polski opisany jest w sposób neutralny, i nazwany władaniem, a nie okupacją (co zdarzało się we wcześniej recenzowanych podręcznikach).

Jedna z map na str. 19 przedstawia Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Wyróżniono na niej stolice państw: Wilno, Warszawę, Rygę i Moskwę. Wśród wyróżnionych nie znalazł się jednak Kraków, oficjalna stolica Polski. Dodatkowo Warszawa, została oznaczona mniejszą sygnaturą niż pozostałe stolice (błąd w druku?).

Na str. 23 ponownie wspomina się przyłączenie Wileńszczyzny do Polski, a następnie oddaniu go Litwie przez ZSRR. Autorzy zauważają jednak, iż cała Litwa dostała się wkrótce pod sowiecką okupację. W tym fragmencie zwraca się również uwagę na szczególnie przypadkowy międzywojennej stolicy państwa litewskiego. Zajęcie Wilna przez Polskę zmusiło Litwinów do umieszczenia centralnych władz państwa w Kownie. Miasto uzyskało jedynie status tymczasowej stolicy, a za prawdziwą stolicę uznawano Wilno. Według autorów status ten uznawały również inne państwa, co miało być sytuacją wyjątkową w Europie. Należy jednak przypomnieć, że w 1923 r. Rada Ambasadorów zaakceptowała przyłączenie Wileńszczyzny do Polski. Autorzy nie wskazują natomiast jaki państwa uznawały Wilno za litewską stolicę.

Kolejne informacje dotyczące Polski i Polaków pojawiają się w II części podręcznika. W większości są one prezentowane poprawnie, jednak zdarzają się błędy. Na str. 135 prezentowane są mapy polityczne Europy w trzech przekrojach czasowych: 1937, 1989, 2012. Na mapie z 1937 r. granice Polski zostały bardzo zniekształcone. Brak jest Wolnego Miasta Gdańska, i jego terytorium zostało włączone do Polski. Kaszuby wraz z takimi charakterystycznymi elementami linii brzegowej jak Przylądek Rozewie czy Półwysep Helski są włączone do Niemiec. Wyraźnie zniekształcona jest granica polsko-rumuńska. W zasadzie nie ma odcinka Polskiej granicy, który byłby narysowany poprawnie. Podobne błędy, tyle, że w odniesieniu do państw powstałych po 1990 r. pojawiają się na mapie z 2012 r. Jedynie mapa z 1989 r. nie zawiera istotnych uchybień. Można się domyślać, że dwie pozostałe zostały narysowane w oparciu o tę dotyczącą r. 1989, ale przez kartografa amatora. W tym przekonaniu utwierdza niewłaściwa przynależność państwowa Istrii i Dobrudży Południowej na mapie z 1937 r.

Następne informacje o Polsce i Polakach nie budzą już tylu zastrzeżeń. Zgodnie z twierdzeniami autorów (s. 138) Polska jest republiką parlamentarną. Na mapach świata ze s. 143 (dochód narodowy), s. 145 (*Human Development Index*), s. 156 i 157 (gęstość zaludnienia), s. 161 (współczynnik urodzeń), s. 162 (współczynnik zgonów), s. 169 (zmiana liczby ludności) wartości dla Polski zostały podane prawidłowo. Informacje o Polsce i związkach polsko-litewskich służą ilustrowaniu zjawisk politycznych i społecznych. W rozdziale omawiającym międzynarodową współpracę wojskową pojawia się odwołanie do polsko-litewskim współdziałaniu z przeszłości. Ilustruje ją obraz Jana Matejki „Bitwa pod Grunwaldem” (s. 146). Niestety nie podano przy nim nazwiska malarza. Na s. 172, w tabeli

omawiającej różne rodzaje migracji, wyjazdy Polaków do Hiszpanii zostały przedstawione jako przykład migracji sezonowych (do pracy w rolnictwie, na studia i na wczasy), natomiast wyjazdy Litwinów do Wielkiej Brytanii i Irlandii przedstawiono jako przykład wyjazdów czasowych do pracy. Wydaje się to sztucznym podziałem, gdyż do Hiszpanii migrują także Litwini, a na Wyspy Brytyjskie, i to w dużych ilościach, Polacy. W rozdziale dotyczącym migracji Litwinów oraz ich rozmieszczenia Zagranicą zauważono obecność ludności litewskiej i litewskich instytucji w Polsce. Liczba Litwinów w Polsce została oszacowana na 15 tysięcy (s. 175). Ostatni spis ludności z 2011 r. wykazał jednak w Polsce jedynie 7863 osób deklarujących litewską przynależność etniczną. Być może są jeszcze inni Litwini (obywatele litewscy), których spis nie uwzględnił, nie ma jednak podstaw by wnioskować, że wszystkich razem jest 15 tys.

We fragmencie dotyczącym emigracji Litwinów w latach 1940-1990 (s. 176) dziwić może nieuwzględnienie napływu ludności litewskiej do Polski. Po 1945 r. osiedliło się w naszym kraju wielu przedwojennych obywateli Litwy, tak polskiej jak i litewskiej narodowości. Jeszcze więcej – ok. 200 tys. – było imigrantów z tej części Wileńszczyzny, która w 1945 r., na mocy układu polsko-sowieckiego, została przyłączona do Litewskiej SRR.

Znaczenie Polski na mapie Europy zostało podkreślone przy omawianiu procesów urbanizacyjnych. Warszawę zaliczono do miast o znaczeniu globalnym. Przypisano jej tę samą rangę co Berlinowi, Budapesztowi i Kopenhadze (s. 198). Stolica Polski niewątpliwie zasługuje na tę pozycję.

Waga Polski i kultury polskiej została doceniona w rozdziale IX, poświęconym zróżnicowaniu kulturowemu i religijnemu. Na s. 212 Polska, Hiszpania i Irlandia zostały uznane za najbardziej katolickie kraje Europy. Nieco dalej, na s. 216, język Polski został zaliczony do języków szeroko rozpowszechnionych, na równi z francuskim, włoskim i rumuńskim. Na następnej stronie wspomina się warszawskiego lekarza, Ludwika Zamenhofs, twórcę języka esperanto.

Przy omawianiu sytuacji etnicznej w Litwie podkreślono znaczenie ludności narodowości polskiej (s. 224). Tabele i mapa we właściwy sposób przedstawiają liczebność, rozmieszczenie i udział Polaków na Litwie. Obecność mniejszości narodowych w państwie litewskim podkreśla ilustracja z nagłówkami wybranych czasopism w języku polskim i rosyjskim. Polacy, jako największa mniejszość, omawiani są w pierwszej kolejności. Biorąc pod uwagę liczebność Polaków, tradycje unii polsko-litewskiej oraz znaczenie kultury języka polskiego w dziejach Litwy, szkoda, iż kwestie polskie nie zostały jednak omówione szerzej. Znacznie więcej miejsca poświęcono mniejszości rosyjskiej.

W podręczniku zauważono także błędy nie dotyczące spraw polskich. Przykładem może być mapa ze strony 218, gdzie Gruzja i Armenia zostały uznane za państwa muzułmańskie.

Pomimo drobnych uwag należy przyznać, iż Polska i Polacy przedstawieni zostali w podręczniku we właściwy sposób. Podkreślając znaczenie Polski jako sąsiada Litwy, nie ominięto problemów drażliwych we wzajemnych stosunkach. Te ostanie przedstawiono jednak w wyważony i w miarę obiektywny sposób. Na podkreślenie zasługuje odejście od używania określenia „polska okupacja” dla określenia stanu prawnego Wileńszczyzny z okresu międzywojennego oraz właściwe przedstawienie liczebności i rozmieszczenia Polaków we współczesnej Litwie. We odpowiedni sposób zaakcentowano również znaczenie Polski w Europie i w Świecie. Drobne, wskazane w recenzji błędy i nieścisłości, wydają się łatwe do naprawienia.